

Tolerancijos kitaminčiams lietuvių išeivijoje problema Vinco Rastenio tekstuose

Šiame pasaulyje, kuriame egzistuoja daugybė skirtingai atrodančių, besielgiančių, maistančių, svarbia išgyvenimo sąlyga yra sugebėjimas koegzistuoti, suderinti nesuderinamas priešybes. Žmonės vienaip ar kitaip bando išmokti gyventi šiame komplikuotame, įvairiaspalviame pasaulyje, kur kasdien susiduria savas ir svetimas, panašus ar skirtingas, toks ar kitoks.

Tokia skirtingų polių jungiamąja grandimi yra tolerancija. Tai principas, o gal tiesiog taktika, neutralizuojanti svetimą ir kitokio keliamą pavojų ir leidžianti koegzistuoti. Tolerancija – sugebėjimas surasti savo vietą šioje margaspalvėje ir dinamiškoje planetoje, suvokti savo skirtingumą bei gyventi tarp kitokių nei tu pats, gali būti prilyginta menui išgyventi.

Tolerancija, jos samprata, pobūdis kito laike ir erdvėje. Pradinė tolerancijos reikšmė (lot. *tolerans*) yra “kantriai pakeliantis, iškenčiantis”. Romanas Plečkaitis savo monografijoje apie toleranciją išskiria dvi tolerancijos sąvokas plačiąja ir siaurąja prasme. Toleranciją plačiąja prasme (pakantą) autorius apibūdina kaip “ savanorišką apsisprendimą nesipriešinti, pakelti, iškentėti tai, kas vertinama neigiamai”.¹ Visgi R.Plečkaitis tikrąja tolerancija įvardija “principą, skelbiantį, kad kiekvieno žmogaus ar žmonių grupės pareiga - pozityviai vertinti kitus žmones ir jų pažiūras, pripažinti jiems (ir gerbti) teisę turėti kitokias negu mūsų pažiūras, skelbti jas ir laisvai tvarkyti savo gyvenimą.”²

Visgi kiekvienas žmogus ar žmonių grupė toleranciją gali suvokti skirtingai, žvelgiant per savąją prizmę, savąją vertybių sistemą. Tiek tolerancija, tiek netolerancija - tai apsisprendimas imtis tam tikrų priemonių ar veiksmų prieš tam tikrą neigiamą reiškinį ar ne. Esminis skirtumas tarp šių dviejų reiškinų – tai pasirenkamos vertybės, kriterijai, kuriais remiantis atliekami tam tikri veiksmai, grindžiamas vienoks ar kitoks požiūris į konkretų reiškinį, įvykį, aspektą ir t. t. Čia iškyla skausmingo pasirinkimo būtinybė. Pasirinkimo, kokią laikyseną užimti svetimą, kitokio atžvilgiu: priimti ar atstumti. Vienokią ar kitokią elgseną diktuoja nusistatyta vertybių skalė. Kiekviena bendruomenė nusistato ribas, kurių nevalia peržengti.
3

Tolerancija / netolerancija, pakanta / nepakanta kitam ir kitokiam tai lyg akiai neapbrėpiamas vandenynas, todėl šiame darbe bus pabandyta apsiriboti tolerancijos kitaminčiams problema. Tolerancija kitamintiškumui čia galėtų būti suvokiama kaip mažytė salelė šioje plačioje pakantos / nepakantos jūroje. Kitamintiškumas, kitamintis čia suvokiamas kaip kitoks požiūris, būdas spręsti gvildenamas ar rūpinamas problemas, kitokios veikimo taktikos pasirinkimas, kitokių pasaulėžiūrinių nuostatų išpažinimas, visa, kas galėtų būti suvokiama, kaip kitokia mintis.

Sunku, o gal ir neįmanoma peržvelgti vienos kokios, kad ir labai mažos, bendruomenės mąstymus, galvojimus, sunku net pabandyti nupiešti pačią plačiausią ir bendriausią panoramą, nesigilinant į smulkmenas, taip neiškraipant tikrojo vaizdo. Šiame darbe bus pabandyta atskleisti, kaip buvo suvokiama tolerancijos ar pakantos problema lietuvių išeivijoje žvelgiant per vieno asmens prizmę – aktyvaus išeivijos veikėjo Vinco Rastenio galvojimus šia tema.

Šis asmuo pasirinktas kaip “vidurio žmogus, kuris ieškojo draugų ir kairėje, ir dešinėje.”⁴ Tai žmogus, gebėjęs priimti kitoniškumą ir savo tekstuose neretai gvildenęs pakantumo problemą. V. Rastenio pakankamai liberali, atvirumą kitaminčiams propaguojanti laikysena sulaukdavo nemažai kritikos, pasipiktinimo. Šio publicisto, kuris pats gan dažnai tapdavo netolerancijos kitamintiškumui objektu, tekstuose neretai gvildinama tolerancijos problema.

Šiame darbe bus stengiamasi apžvelgti, kaip V. Rastenio tekstuose buvo suvokiama tolerancijos esmė, būtinybė, kokia laikysena vieno ar kito reiškinio ar įvykio atžvilgiu buvo siūloma kaip optimaliausia, kaip buvo vertinama pati lietuvių išeivijos tolerantiška ar netolerantiška laikysena, kaip gaubianti atmosfera įtakojo vienokius ar kitokius svarstymus ar galvojimus šia gvildinama tema. Konstruojant šį tekstą į pagalbą buvo pasitelkti tokie šaltiniai kaip Lietuvių išeivijos instituto paruošta V. Rastenio tekstų publikacija⁵, įvairių išeivijos leidinių straipsniai, atsiliepimai, gvildenantys tolerancijos problematiką, ir kt.

1 Romanas Plečkaitis *Tolerancija*; Vilnius 1998, p.47

2 Ten pat p. 51

3 Ten pat, p.174;

4 D. Dapkutė Be fanfarų, be kėlimo vėliavų, V. Rastenis *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*, Vilnius, 2004, p. 5.

5 V. Rastenis *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*, Vilnius, 2004.

Kitaminčių grupės lietuvių išeivijoje. Po pasaulį išsibarsčiusi lietuvių išeivija nebuvo vientisas monolitinis masyvas. Išeivijoje vyko natūrali bendruomenės diferenciacija, formavosi grupės su skirtinga pasaulėžiūra, savuoju matymo kampu, savuoju santykiu su lietuviškąja tradicija ir kt. Nors visus vienijo vienas tikslas – nepriklausomos ir laisvos Lietuvos atkūrimas, savosios tautybės, tapatybės išlaikymas ir perdavimas ateinančioms kartoms, skirtingos žmonių grupės rinkosi skirtingus veikimo būdus ir kryptis. Skirtingi matymo kampai ir akiračiai suponavo skirtingą laikyseną vienu ar kitu klausimu. Bendruomenės diferenciacija sukėlė nemažai įtampų bendruomenės viduje. Nesutariama buvo ir dėl būdų, kuriais ketinama sergėti lietuvių, ar atsiverti išorei, ar laikytis uždaro geto politikos, palaikyti ar nepalaikyti intensyvesnius santykius su okupuotu kraštu, etc. Koliziją aštrino ir požiūris, kokia pati išeivių bendruomenė turinti būti – vieningas monolitas ar atviras ir pliuralistinis darinys.

Nedėkingas ir sunkus uždavinys yra bandymas klasifikuoti žmonių pažiūras. Skirstymas į konservatorius ir liberalus, tradicionalistus ar novatorius yra daugiau nei sąlyginė ir į absoliutumo aureolę negalinti reikšti pretenzijų teorinė konstrukcija. Sunku yra brėžti šių grupių ribas, nes patys klasifikuojami objektai lyg nepaklusnūs vaikai nenoriai rikiuojasi į bandomas nubrėžti ir išrikiuoti gretas. Konkretų žmogų ne visada įmanoma priskirti vienai kuriai nors kategorijai. Žmogus, jo pažiūros keičiasi laiko tėkmėje. Toks, koks buvo vakar, jis nebebus rytoj; taip, kaip mąsto šiandien, jis nebemąstys po metų. Visgi, nepaisant šių išlygų, šiame darbe bus naudojama šiuo sąlyginiu skirstymu į liberalus ir konservatorius.

Pagal asmenų santykį su lietuviškąja tradicija V. Kavolis siūlė šią klasifikaciją į tris grupes: konservatorius, individualistus ir integralius liberalus. “<...> Konservatoriai ir nemato nieko kito, kaip savo ginamąją tradiciją, ir neturi tolerancijos niekam kitam. Jie laimingi tik tada, kai istorija stovi. O kai istorija nestovi, jiniai konservatoriams atrodo nemoralai.<...> Antrieji, brutalus individualistai, yra žmonės, jaučią tik tai, ką jie turi savyje ir nori išnešti visumon kūrybos veiksmis, revoliuciniais žygiais <...> Negali jis būti tolerantišku, nes jis nieko kito nemato kaip savo kūrybinę įtampą ir jos sprendimus kūrybiniais įsipareigojimais. Bendruomenė stovėtų vietoje ir išmirtų kaip dinozaurai, jeigu joje aiškiai vyrautų konservatoriai. bendruomenė būtų nesibaigias judėjimas, blaškymasis, jeigu joje tvirtai dominuotų brutalieji kūrybos individualistai. <...> Bendruomenę riša tie tretieji. <...> Tai integralūs liberalai, kurie, galbūt, neturi nei ramaus tikrumo paveldėtąją tradiciją, nei nėra patys kūrybiški. Bet jie gali talpinti savo pergyvenime ir tai, kas sena, ir priimti nauja, tuo praplečiant paveldėjimą, į jį įglaudžiant naujuosius elementus, kritiškai nuvalant juos nuo kiekvienai naujovei būdingo ekstremizmo ir perdėto pasitikėjimo savimi. Integralieji liberalai gali būti tolerantiški abiem pusėm, nes jie stovi tarp jų ir yra pilni geros valios. Jie yra kritiški ir jie sintezuoja tai, kas kraštutiniams iš vienos ar iš kitos pusės atrodė tik ekskomunikuoti tegalimos priešybės. Bet jie įgalina bendrosios kultūros progresą.”⁶

Analogišką prieštarą, tačiau tik tarp dviejų didelių stovyklų lietuvių išeivijos tarpe matė ir V. Rastenis: “Tarp tradicininkų ir naujovininkų, tarp kietų konservatorių ir radikalių maištininkų rungtynės ar net aštrios kovos vyksta per amžius: jei ne tarp visuomeninių – politinių sambūrių, tai bent tarp vyresniųjų ir jaunesniųjų kartų. Ir mūsų Lietuvoj, net tada, kai dar nebuvo apčiuopiamiau susibėgusių sraunių visuomeninių srovių, jau buvo lyg ir dešinės, ir lyg ir kairės šūkių: vieni pamaldžiai atsidūsėdami kartojo “Gyvenkim kaip tėvai gyveno”, kiti iš visų plaučių šaukė “Užtrauksim naują giesmę, broliai, - ne taip giedosim, kaip ligšioliai!”⁷

Skiriamąją ribą tarp šių grupių (panašiai kaip ir V. Kavolis) publicistas brėžė pagal tos grupės požiūrį į veiklos gaires, pasirinktą taktiką, požiūrį į tradiciją. V. Rastenis nepripažino kokios nors vienos išskirtinės grupės teisės į teisingiausiosios laurus. Jis pastebėjo tiek gerąsias, tiek blogąsias abiejų viena prieš kitą besišiaušiančių stovyklų puses, išskirdamas tik būtina savybę žengiant į priekį: “Gyventi, kaip tėvai gyveno, vadovautis tais pačiais supratimais ir mąstymais, kuriais tėvai vadovavosi – vertinga, nes tai reiškia naudotis kartu kartose sukauptais patyrimais ir jais paremta išmintim. Bet drauge tai gali būti – ir dažniausiai esti – atmetimas naujų patyrimų, naujų išvadų, o tai savo keliu gali būti arba sustingimas vietoj, atsieit, santykinė, arba reliatyvi, atžanga, arba net ir tikra atžanga atgal nuo to, kas jau buvo pasiekta.

“Naujos giesmės” irgi nėra visiškai tikras teigiamos pažangos laidas. Neretai jos tik suardo tai, kas iki jų užgiedojimo pasiekta, bet nesukurta nieko geresnio. Tačiau tikra pažanga įmanoma tik naujus žingsnius žengiant, ir ji neįmanoma, besilaikant konservatoriškai įsikibus tik tradicijų.”⁸

6 V. Kavolis, *Žvilgsniai*, 1958 m. rugsėjis, Nr. 6, p. 3.

7 V. Rastenis *Pasimetimai tarp kairės ir dešinės, Lietuvos ir Amerikos*, V. Rastenis op. cit., Vilnius, 2004, p. 143.

8 V. Rastenis *Pasimetimai tarp kairės ir dešinės, Lietuvos ir Amerikos*, Ten pat, p. 143 – 144.

Kuriai gi grupei V. Rastenis prisiskyrė save ar jį priskyrė kiti? Jo kaip visuomenininko veikla buvo tampriai susieta su tautininkais, tačiau jo pasirinkto atviro žodžio politika, “tautinės drausmės” nepaisymas, gyvenimas pagal savuosius principus, kuomet atsisakoma pasaulį tapyti tik dvispalve (juoda ir balta) palete, kėlė nepasitenkinimą konservatyvių išeiivių ir buvo nepriimtina ir kai kurių tautininkų tarpe. “Liberalo tarp tautininkų ir tautininko tarp liberalų” septintajame dešimtmetyje keliai su tautininkais išsiskyrė, nors dar buvo palaikomi ryšiai. Taip palaipsniui jo veikla vis labiau susisiejo su liberalias nuostatas deklaruojančia “Santara – Šviesa”.⁹ Jam buvo artima liberaliosios stovyklos išpažįstama laikysenos kitų atžvilgiu taktika. Šis sparnas skelbė atvirumo naujovėms ir kitokiems požiūriams politiką: “*Mes tikime žmogumi. <...> Jaučiame žmogui neužginčijamą teisę tikėti tuo, kas jį įtikina. <...> Šį nusistatymą pagerbti kiekvieno žmogaus tikėjimą – koksai jis bebūtų – kaip svarbiausią jo žmogiškumo išraišką, mes vadiname savo humanizmu. Mes tikime žmogaus laisve, kaip pagrindine sąlyga pačiam kurti savo gyvenimo prasmę. Individo laisvė remiasi jo pasiryžimu plačiai atsivert ir stengtis ir kitus atverti visiems dvasiniams pasauliams, iš anksto neatmetant nei vieno. <...> Šitokią žmogaus kritinį atvirumą visom vertybėm, beieškant sau įtikinamiausių, vadiname savo liberalumu. <...> Mes užsiangažuojame švelnių rankų politikai žmogiškosios sielos atžvilgiu ir tos politikos įgyvendinimui bendruomenėje*”¹⁰

Tokia asmeninė jo liberali laikysena formavo jo savitą požiūrį. Egzistuojančių savotiškų polių išėivijoje situacija, vertė V. Rasteni pateikti ir savojo regos lauko suformuotą suvokimą, kas gi yra tikroji tolerancija ir kuo gi ji skiriasi nuo paprasčiausios ir elementariausios pakantos. “*Tolerancija suprantama nebe vien tiktai vienašališka pakanta (arba apsikentimas), bet dažniau kaip savitarpinis paskirų asmenų ar grupių pažiūrų, įsitikinimų bei veiklos gerbimas ir nekliudymas, neniekkinimas. Ten kur vyrauja šitaip suprantama tolerancija, ten visuomenė nesiskirsto į toleruojančius ir toleruojamus, tai yra, į pakenčiančius ir pakenčiamuosius. <...> Ir fanatikas gali būti “tolerantas”... Bet jis toks gali būti tik žodynine prasme. Būtent, jis gali neskelbti žūtbūtinės kovos kitokioms pažiūroms, jis gali pakešti šalia savęs “plyštančius”, bet tai tik pakanta, tai tik tarytum princų žvilgsnis į elgetą, žvilgsnis iš aukšto, jaučiantis kažkuo aukštesniu, atsidūrusiu tarp menkesnės vertės būtybių... Šitokia pakanta yra tik pažabotas fanatiškumas, o ne tai, kas šių dienų visuomenėje yra vadinama, tolerancijos vardu.*”¹¹

Tolerancijos situacija išėivijoje. Susipoliarizavusioje lietuvių išėivijos visuomenėje kartais truko ir net elementariausios pakantos šalia esantiems kitaminčiams. Nors abi egzistuojančios stovyklos deklaravo vienodą aukščiausiąjį tikslą - Lietuvos nepriklausomybės siekį ir lietuviškumo išlaikymą išėivijoje, skirtingai buvo suvokiama, kokios priemonės ir veiksmai yra būtini šiam tikslui pasiekti. Šios pasirinktos veiklos gairės ir taktikos atvėrė, regis, niekaip neperžengiamą, o gal ir nenorimą peržengti prarają. Priklausimas vienai ar kitai stovyklai sąlygojo ir tam tikros taktikos, laikysenos kitaip galvojančių atžvilgiu pasirinkimą.

Šių grupių priešiškus visų pirma buvo grįstas ant vienintelio “tiesos monopolio” pagrindo. Į priešpriešą stumtė vienos ar kitos pusės įsitikinimas absoliučiu savosios tiesos teisingumu. Vis aštrėjančias kolizijas ir mosavimą karo kirviais, tam tikrą ažiotažą ir nepasitenkinimo bangą sukėlė septintajame dešimtmetyje iškilusi diskusija, ar palaikyti ryšius su okupuotu kraštu. Skirtingų grupių susikirtimą šiuo atžvilgiu daugiausia lėmė skirtingas požiūris į taikytinas priemones ir taktikas siekiant visiems bendro tikslo – laisvos Lietuvos. Netolerancijos (nepakantos) objektu tampa ne tiek pats tikslas, kiek pasirinktos priemonės ir taktikos šio tikslo siekiui. Didžiausia priešara kyla dėl santykių su kraštu. Vienybės išlaikymas priešpastatomas vienybei per įvairialypumą.

Jei viena stovykla aukščiausiu tikslu laikė Lietuvos Respublikos tęstinumą ir įjungimo į Sovietų Sąjungą nepripažinimą, tai bet kokie veiksmai, galintys pakenkti šiai misijai, aukščiausiam tikslui, buvo traktuoti kaip nepateisinami ir smerktini. Cleveland’o deklaracija skelbė: “Tautinė drausmė reikalauja, kad tol, kol Sovietų Rusija Lietuvą laikys okupuotą ir paverstą Sovietų Sąjungos dalimi, laisvieji lietuviai ribotąsi privačiu bendravimu.”¹² Tokia nuostata kirtosi su liberalų stovyklos nuostatomis, skelbiančiomis atvirumo ir neužsidarymo politiką. Situaciją būtų galima apibūdinti V. Rastenio žodžiais: “*Susitikimų neigėjų ir skatintojų galutinis tikslas buvo ir tebėra tas pats – geresnė ateitis lietuvių tautai. Tik vieniems susitikimas esamose aplinkybėse rodės būsią geidžiamajam tikslui nuodai, o kitiems – gaivinantis eleksyras*”¹³

9 D. Dapkutė Be fanfarų, be kėlimo vėliavų, *Ten pat*, p. 16 – 17.

10[V. Kavolis Identiteto elementai, *Santara – Šviesa: 25 metų sukaktuvinis leidinys*, Chicago, 1979, p. 16 – 17.

11 V. Rastenis Kviečiai ir raugės, V. Rastenis Op. cit., p. 123.

12 Clevelando konferencijos nutarimas, L Šimutis *Amerikos Lietuvių Taryba*, Chicago, 1971, p. 344.

13 V. Rastenis Ryšiai su Lietuva. Tarp optimistinių vilčių ir pesimistų gąsdinimų, V. Rastenis op. cit., Vilnius, 2004, p. 398.

Taip skirtingai pasirinkti keliai, turintys vesti prie Lietuvos gerovės, kurstė aistras. Vienos pusės manymu, bendravimas prilygo “lietuviškojo reikalo” išdavystei, kai kita pusė pirmosios izoliacinę politiką laikė trumparegiška. Kitos stovyklų nuostatos pristatomos kaip klaidingos ar net eretiškos. Taip iškasamas karo kirvis ir pradedami “apsišaudymai”, apsisipjaudymai, prasivardžiavimai, įžeidinėjimai ar užgauļiojimai kitaip galvojančiųjų adresu. Tai tampa puikia priemone “demaskuoti” oponentą. Liberalų stovykla buvo kaltinama kolaboravimu, bendradarbiavimu su komunistais, “laisvės bylos” išsižadėjimu. Vieni kitiems pateikia tokius epitetus kaip “šunuodegautojai” 14, “lietuviškojo reikalo išdavikai”, žlibiai, neišmanėliai, melagiai, apgavikai, kai kita pusė atsišauna tokiomis etiketėmis kaip “fanatikai”, “siauražiūriai”, apkiautėliai ir kiti. Santara buvo kaltinama bedieviškumu, prieauglio politinėms partijoms auginimu, teigiama, kad Lietuvių Studentų Santara yra liberalinės ideologijos organizacija, kurios vienas iš svarbiausių tikslų yra sugriauti krikščioniškąjį, arba tiksliau katalikiškąjį pradą lietuvių tautoje. 15 A. Mackus 1962 m. sausio 23 d. laiške rašė, kad “katalikai nežiūrint vieno kito nukrypimo sąžiningumo link, yra pekliškai disciplinuota klika.” 16 Tokią abipusę apsižodžiavimo situaciją taikliausiai galėtų apibūdinti A. Pykalis žodžiai: “*Jei kam atrodytu, kad čia pasakyti žodžiai yra per aštrūs (jie iš tikro aštrūs ir yra), siūlyčiau pažvelgti į mūsų spaudoje paskelbtus straipsnius, rezoliucijas, pasisakymus, vienas kitą koliojimus ir pravardžiavimus, ir apskritai raganavimo siaubą.*” 17 Iš tiesų, neretai priešininkų ir oponentų puolimai buvo apibūdinti “raganų medžioklės” metafora. “*Kas vyko 1692 metais puritoniškame Saleme, tas pastebima ir dabartinio lietuviškojo gyvenimo atmosferoje išėivijoj. <...> Savo tarpe medžiodami tariamas ir netariamas raganas, kovingumo isterijos nestokojam. <...> Kai kuriais atvejais mes tampame totalitarine visuomene, tai yra atstovais tokios sampratos, nuo kurios nešėme kailį ir šlovingumo mitą*” 18 Pasitaiko nemažai apgailestavimų dėl besiklostančios tokios situacijos įvairiuose leidiniuose. “*Ta tarpgrupinė trintis gal ir nebūtų didelė blogybė, jei ji būtų kultūringesnė. Deja, mūsų grupių tarpusavio varžybos, jų kova bei jų polemika spaudoje, atvirai kalbant, yra primityvi ir visai nekultūringa. Tai mūsų “problema” ar tiesiog liga, kurią turėtume gydyti. Daugelis mūsų veikėjų serga primityviausia išdidumo liga, kuri, išgalėjusi, pavirsta arogantišku kitų žeminimu.*” 19 Kaip viena pagrindinių priežasčių, kodėl išėivijos jaunimas nenoriai dalyvauja lietuvių susirinkimuose, yra nurodoma: “*<...> jaunimas neina į lietuvių susirinkimus, nes juose pasireiškia nuobodybė, priekabių ieškojimas, sąskaitų suvedžiojimas.*” 20

Bepradedanti įsivyranti nepakantumo kitokiai nuomonei atmosfera vis labiau pradeda kelti nerimą. Vis dažniau prabylama apie totalitarinės visuomenės grėsmę, kuomet nepriimama kitokia nuomonė, kur nėra vietos dialogui. Pripažįstama, kad tokia susipriešinimo atmosfera visiškai nepalanki pačiai bendruomenei, kurią tai griaua iš vidaus. Prabylama apie tolerancijos ir atvirumo būtinybę. Pirmasis žingsnis link susitaikymo būtų nesikėsinimas į “tiesos monopolio” turėjimo teises. Įsikibimas tik vieną veiklos kryptį ir pobūdį bei nelankstumas gali atnešti bendruomenei ir žalos. Netoleruotina netolerancija ir fanatiškumas. Apie perlenkimus užsimena ir Juozas Grinius, sąlyginai priskiriamas vadinamajai konservatorių stovyklai.

“*Už ką visada yra svarbiau, negu prieš ką, nes pirma apsprendžia antra. Esame prieš komunizmą kaip krikščionys dėl to, kad esame už Dievą, į kurį tikėjimą komunistai stengiasi teroru išrauti. Esame prieš komunizmą kaip lietuviai dėl to, kad jis kėsinasi į visų tautų laisvę <...> Esame prieš komunizmą žmogaus ir laisvės vardan, nes komunizmas reiškia žmogaus pavergimą ir laisvės užgniauzimą. <...> Tačiau vis tiek faktiškai yra pavojus suabsoliutinti savo antikomunizmą, lyg pirmas rūpestis būtų kova prieš komunizmą, o ne kova už Dievą, Lietuvą ir aplamai žmogiškąją laisvę. <...> Šis “prieš” ir “už” skyrimas nėra tik žodžių reikalas, jis atspindi fanatizmo ir idealizmo skirtybę. Kai idealizmą gaivina to ar kito idealo meilė, tai fanatizmas dega to ar kito priešo neapykanta. Kur “prieš” užgožia (tegu ir kaip nejučiomis ir neprisipažįstamai) “už”, ten neišvengiamai idealizmą ima drumsti fanatizmas, o fanatizmas visada žaloja žmogų, nes iškreipia blaivų žvilgsnį ir stelbia sąžinės jautrumą. Todėl svarbu budėti, kad fanatizmu nevirstų nė mūsų visų antikomunizmas. <...> Niekada nebus per daug lietuviško idealizmo, bet antikomunizmą*”

14 J. Smetona Trisdešimt sidabrinių, *Laisvoji Lietuva*, 1967 08 03, p. 2.

15 J. Šmulskštys Santaros liberalizmas, *Dirva*, 1956 m. liepos 28 d

16 V. Kavolis Identiteto elementai, *Santara – Šviesa: 25 metų sukaktuvinis leidinys*, Chicago, 1979, p. 91.

17 A. Pykalis, Santykių su tauta problematikos priežastys ir krepšininkų išvyka Lietuvon, *Metmenys*, 1968 Nr. 15, p.143.

18 A. Mackus, Salemo dvasia, *Margutis*, 1964 m. rugsėjis, p. 3 – 4.

19 A.R. – D. Pernai metų veikloje pasidairius, *Aidai*, 1963, Nr. 1, p. 5 – 7.

20 J. Klauseikis Dr. Kavolis apie Lietuvos laisvinimą ir apie nesėkmingą krepšininkų kelionę, *Naujienos*, 1967 10 09.

galima ir perdėti, kai jo vardan žiebiamas nepasitikėjimas savo tarpe ir, svarbiausia, užsidaroma nuo pačios tautos.”²¹

Į šių nerimaujančių balsų chorą įsijungė ir V. Rastenis. Pasaulyje, kur daugybė skirtingai galvojančių, neišvengiamas tikėjimas savuoju teismu ir kitų klaidingu keliu, tačiau V. Rastenio siūlomas kelias – pripažinti teisę į klaidas, atsisakyti monopolio į vienintelę išmintį ir daryti prielaidą, kad ir savasis kelias gali būti klaidingas.

“Tikroji tolerancija šiais laikais reikalauja tam tikro kuklumo. Tolerantingam asmeniui būdinga pažiūrų pareiškimo forma paprastai taip atrodo: “Aš manau”, arba “esu įsitikinęs”, “Man atrodo” ir panašiai. Turima galvoje, kad kitas irgi gali manyti, gali būti įsitikinęs, ir kad jam irgi gali tas pats dalykas kitaip atrodyti. Ir tas kitas irgi gali jaustis esąs teisus...

Tolerancijos esmė yra ne tik pakęsti kito kitokią pažiūrą, bet ir būti mandagiam kitokių pažiūrų atžvilgiu, tai yra, susilaikyti drėbus į akis tvirtinimą kad, štai, mano pažiūra yra tiesa, o tavo, kadangi ji kitokia savaime suprantama, yra klaida. Tolerantas gindamas savo nuomonę stengiasi įtikinti, o jei tatai nepavyksta, mandagiai palieka klausimą atvirą. Tik fanatikas, neįveikęs kitokios pažiūros įtikinimu, pasmerkia ją, kaip klaidą, bent tuo būdu pasijusdamas galįs pasipūsti, kaip “laimėtojas”. Tik tas “laimėjimas” yra gana abejotinos vertės, ypač kai susitinka du vienodi “absoliutūs tiesos žinovai” ir vienodai nutrenkia viens kitą į klaidos tamsybes...

Tolerancija, žinoma, nėra priemonė tiesai atrasti. Bet tai yra žmonių sugyvenimo būdas. Toks būdas, kuris žmonių santykius daro malonesnius, švelnesnius, kultūringesnius, žodžiu sakant – žmoniškesnius.”²²

V. Rastenis kritikuoja bet kokias pretenzijas į tiesos monopolį ir absoliutumą. Savo poleminiuose tekstuose jis kvestionuoja pasaulio tapymą tik tamsiomis arba tik šviesiomis spalvomis, pamirštant kitokių atspalvius. Jo tekstuose peikiamas žmogaus vertės matavimas pagal vieną ir tą patį matą, bet kokia pretenzija į “absoliučios ir nenuginčijamos tiesos” savininko laurus. Vaizdingu stiliumi, pasitelkiant taiklias, spalvingas pastabas, metaforas, palyginimus, ar tiesiog sukuriant naujus terminus, savitus, unikalius, “rasteniškus” posakius gvildenamam reiškiniui apibūdinti. Šios “sparnuotos frazės” tampa puikia priemone, priverčianti kitaip pažvelgti į nagrinėjamą problemą, atskleisti kai kurių pernelyg sureikšmintų faktų bereikalingą išpūstumą, galbūt net absurdiškumą ar tiesiog pasijuokti iš savęs (tiems, kurie tai sugeba). Kartais tai ir priemonė, siekianti sukelti platesnes diskusijas, neapsiriboti pernelyg mielai pasirenkamu problemos supaprastinimu. Taikliai šmaikščia publicisto plunksna sukurti nauji terminai, skambios frazės (neo – davatkizmas, akiūkkliai, “tautinės ištikimybės sargų urzgimas”²³ kt.) lengvai “išpilieta”, įsilieja į kitų terminų draugiją, tuo pačiu išlikdami spalvingi ir nepakartojami.

Vienur jis vertės ir teisingumo matavimus pagal vieną matą prilygina Prokrusto lovai, svarstydamas ir polemizuodamas, kur gali nuvesti toks gan dažnai visuomenėje taikomas principas: “*Tai savo rūšies “Prokrusto lova”.* Priimtina ir teigiamai įvertintina tik tai, kas į ją tobulai tinka. Kas per trumpa – tempiama, kas per ilga – tam kertamos kojos ar net ir galva...

Tokia pozicija gyvenimo įvykių bei reiškinių atžvilgiu liudija keletą labai aukštai vertinamų asmens būdo bruožų. Dažniausiai tai rodo, kad asmuo yra griežtai principingas, kad jis turi aiškias, apmąstytas pažiūras, nesvyruojantį apsisprendimą, net ažuolišką atsparumą vietoj nendriško lingavimo, ir t. t. Bet yra tarp tų dorybių ir “Achilo kulnas”. Būtent, stoka tikrumo, ar toji “Prokrusto lova” tikrai teisingo ilgio?”²⁴

Tolesnius jo svarstymus pakantumo kitaminčiams problema tęsia ir jo išsakyta priešstata prieš bet kokias siauražiūres nuostatas, įtakotas absoliutumų pretenzijos. Šią vienos tiesos matymo, kategoriško ir bekompromisio pasaulio skirstymo į juodą ir baltą, šūkio “kas ne su mumis, tas prieš mus!” įtakotas nuostatas V. Rastenis taikliai pavadina “neo – davatkizmu”, taip kiečiausius konservatorius santykiu su kraštu atžvilgiu prilygindamas tarpukario davatkoms: “*Naujosios mūsų davatkos nebesibaido nei Vydūno, nei pačios baisiausios bedievytės, kurios galėtų pasitaikyti knygoje. Jos baidosi tik okupantų propagandos, kuri, jų manymu, net menkiausiu prisilytėjimu galinti bet kuri iš mūsų berginti užliūliuoti, prijaukinti ir sutaikinti su rusų okupacija ir sovietine santvarka Lietuvoje ... Ir išpėjamas ženklas, ko reikia saugotis, dabar jau nebe vidunas, o - iš tenai. O to ženklų nepaisantiems, atseit, koncertus iš tenai lankantiems, skaidrėmis iliustruotų paskaitų apie daile iš tenai klausantiems, filmus iš tenai rodantiems ir žiūrintiems, su turistais, giminėmis, mokyklos draugais, arba net ir arogantiškai atvirais propagandistais iš tenai*

21 J. Girnius, Antikomunizmo prasmės klausimu, *Aidai*, 1966 m. balandis, Nr. 4., p. 145 – 147.

22 V. Rastenis Kviečiai ir raugės, V. Rastenis Op. cit, p. 123.

23 V. Rastenis Orientacija su akiūkkliais, *Ten pat*, p. 623.

24 V. Rastenis Pijus Grigaitis. Konservatyvusis pirmeivis, *Ten pat*, p. 92.

susitinkantiems, arba nuvykstantiems apsilankyti **į tenai**, ar gal ko gero net kokiuose kursuose **tenai** kelias savaites vietoj kelių dienų pasėdėjusiems – visiems tokiems naujosios davatkos nebegrasina amžina ugnim pragare, o šimteriopai atlygina čia pat gyvenime, - **spjauldais**.

<...> Kaip keturioliktųjų metų davatkai buvo neginčytinai aišku, kad skaityt – ką ten skaityt; į rankas paimt! – knygą su “vidunu iš viršaus” būtų **su velniu susidėjimas**, taip septyniadešimtųjų davatkoms **absoliučiai aišku, kad Kaukaitės koncertan nueiti yra su okupantu susidėjimas.**”

Jis taip pat griežtai pasisako prieš atmosferą, “kurioje šventai tikima, kad liberalai, alias komunistai jau seniai valdo Ameriką per didžiąsias žinių agentūras (ABC, CBS, NBC) ir per didžiuosius laikraščius bei žurnalus, kaip New York Times, Washington Post, Newsweek, Time, Foreign Affairs, etc., etc., Atmosfera, kurioje svarbiausia politinės orientacijos priemonė yra tam tikri akiūkiai* – griežtas prigrasymas saugotis minėtųjų agentūrų ir leidinių įtakos, ignoruoti tuos leidinius su panieka, vengti net pasidairyti į juos, o kreipti savo žvilgsnį tik tiesiai – į tikruosius politinės išminties šaltinius, atseit, į kietųjų konservatorių, arba dar geriau – į “beržininkų” spaudą.”²⁵

Savo tekstuose V. Rastenis įnirtingai kovoja prieš išgalinčius šampus, etikečių klįjavimus, gėdos ženklų išdeginimus kitaminčių kaktose, demonstruojamas teisuolių pozas, “raganų medžiokles”, ir t.t., juolab kai šie veiksmai nėra jokiais racionaliais, o ne emocijų ir išankstinių nusistatymų padiktuotais argumentais pagrįsti. “Mūsų visuomenės nuopelningieji veikėjai kviečia jaunimą, ypač mokytesnįjį jaunimą jungtis į jų ligi šiol vadovautą, tebevadovaujama ir iki paskutinio atodūsio vadovausimą darbą. Bet, žiūrėk, kas nors iš tų pačių ar kitų veikėjų kita ranka smogia kiekvienam taip auksaburniškai kviečiamajam, kai tik kuris išsitaria ne pagal įprastą standartą bei šabloną, ir be atodairos – išstartos minties nei svarsčius, nei supratus – deda ant kaktų tautinių paklydėlių ar net išdavikų antspaudus.”²⁶

Čia nurodymai, kokius kūrinius ir kaip juos kurti, ką parodyti, o ko nerodyti, ką skelbti, o ko ne, prilyginami “totaliai vienintelės tiesos” kraštuose taikomam “socialistiniam realizmui”. “Bolševikų “socialistinis realizmas”, kaip jie jį ten teoriškai beaiškintų, praktikoje yra labai paprastas dalykas: vaizduokit dalykus ne tokius, koki jie realybėje yra, o tokius, kokius jie pagal bolševizmo šūkius turėtų būti. <...> V. Alantas, nors ir išsigynęs partijų ir jų programų, neišsigins tačiau, kad jo “Penkių stulpų” recenzijos pagrinde yra literatūros vertinimo programa, pagal kurią kūrinys vertinamas tokiu pačiu požiūriu, kaip ir pagal “socialistinio realizmo” nurodomą programą. Tik vietoj “socializmo” (t. y. bolševizmo) čia įstatytas tautinis patriotizmas.”²⁷

Lietuvių išeivių bendruomenėje buvo plačiai paplitusi skambi retorika tautos solidarumo klausimu. Įvairiuose svarstymuose apie tautos vienybę ir solidarumą 28 apgailėstaujama dėl išeivijos bendruomenėje egzistuojančių “išcentrinių jėgų”, gailimasi, kad “Lietuvių Chartoje paskelbtas dėsniis “Tautinis solidarumas yra augščiausioji tautinė dorybė” vis dar toli gražu nėra pakankamai įsisąmonintas ir vykdomas <...> išeivijos gyvenime ir net jos kovoje dėl Lietuvos laisvės. Gana gausūs kraštutinio individualizmo, kurį tiktu siauru **personalizmu** (aut. išskirta) vadinti, reiškiniai vis dar ardomai veikia mūsų pastangas įvykdyti taip dažnai ir garsiai šaukiamą tautinę išeivijos vienybę, ypač jos politinę vienybę.”²⁹ Šių svarstymų apie vienybę ir solidarumą fone V. Rastenis bando kvestionuoti vienybės kaip pasiekiamą idealą. Jis nepritaria bandymams vienybės lozungo panaudojimu kaip pretekstu kovoti prieš kitamintiškumą. Jis prabyla apie tai, kad vienybę įmanoma pasiekti tik esminiais klausimais, kitais atvejais jos neįmanoma, o ir nereikia siekti, tokiu būdu išpažįstant teisę kiekvienam turėti savus tikslus, besiskiriančius nuo kitų, savaip tų tikslų siekti, taip nesikėsinant į absoliutaus tiesos žinovo vaidmenį. “Tauta iš savo prigimties yra didžiai nevieningas padaras. Būdama bent apytikriai vieninga dėl vieno ar poros pagrindinės reikšmės dalykų, ji niekad nebūna vieninga dėl daugybės kitų įvairių reikalų, dėl kurių tarp tautiečių paprastai vyrauja didžiulis pažiūrų ir interesų įvairumas ir vyksta ginčai, varžybos, susirėmimai, kartais net labai aukštos įtampos pasiekiančios kovos. <...> Kudirkos pageidauta lietuvių vienybė anuo metu jau buvo šiaip taip beįsigalinti tuo tarpu tik dėl vieno dalyko – dėl lietuvių savitumo, tai yra, dėl pajutimo savojo skirtingumo nuo lenkų, gudų, rusų ar vokiečių. Bet tuo tautiečių dalis su užuojauta ir simpatija priima iš tėvynės apsilankiusius menininkus, o kita

* Standūs odiniai keturkampiai, pritaisomi arklio akims iš šonų pridėti taip, kad arklys matytų tik siaurai į priekį, tik ta kryptimi, kuria važiuotojas vadelėmis (ar jokias pavadžiais) pakreips jo galvą.

25 V. Rastenis Orientacija su akiūkiais, *Ten pat*, p. 624.

26 V. Rastenis Pasimetimai tarp kairės ir dešinės, Lietuvos ir Amerikos, *Ten pat*, p. 146.

27 V. Rastenis Paklydome tarp stulpų? *Ten pat*, p. 181.

28 A. M., V. V. Vienybės svarstymai, *Aidai*, 1963, Nr. 8, p. 374.

29 V. Čižiūnas Mūsų politinės vienybės ir strategijos klausimu, *Aidai*, 1963, Nr. 8, p. 346 - 347.

tiems priėmėjams akis bado išdavystės kaltinimais ir tuos kaltinimus užantspauduoja į langą paleistu plytgalium su kūju – pjautuvu, tai – net neliečiant klausimo, kas čia teisus, kiek ne – yra aišku, kad tautinės vienybės čia nėra nė kvapo.”³⁰

Apibendrinant galima teigti, jog V. Rastenis savo tekstuose kritikuodavo tai, kas jo akimis buvo matoma kaip neigiami reiškiniai. Jis kritikavo politinių partijų politiką, tarpusavio kovas ir nesutarimus. “Jis ragino žvelgti į ateitį, neužsidaryti siauros politinės veiklos ribose, kritikavo tuščią savo ir savo veiklos panegiriką, savikritikos nebuvimą, tuos pačius kasmet kartojamus skambius šūkius, priimamas rezoliucijas, skelbiamus naujus žygius, kurie greit tapdavo beprasmingi, niekieno nevykdomi ir neplanuojami vykdyti, o dažnai ir neįmanomi įvykdyti.”³¹ Jis kvietė link atvirumo politikos, skatino naikinti neigiamai bendruomenę veikiančius nepakantus daigus.

Išvados:

Vinco Rastenio galvojimai apie tolerancijos problemą lietuvių išeivijos visuomenėje buvo nulemti ir įtakoti pačios išeivijos viduje egzistavusi atmosfera, terpė, leidusi tarpti kartais ir net labai nepakančioms nuostatom. V. Rastenio suformuluota tolerancijos samprata buvo įtakota jo liberalių pažiūrų, atvirumą kitoniškumui išpažįstanti laikysena. Savo poleminiuose straipsniuose, gvildenančiuose vienokius ar kitokius tolerancijos aspektus, šis išeivijos veikėjas kovoja prieš neargumentuotų etikečių klijavimą, matavimus pagal vieną kurpalį, vienos tiesos monopolį ir tuo pačiu iškelia atvirumo ir tolerancijos kitaip mąstančiųjų atžvilgiu prasmę bei reikšmę pačios išeivijos bendruomenės tobulėjimui.

Šaltiniai:

1. Clevelando konferencijos nutarimas, L. Šimutis *Amerikos Lietuvių Taryba*, Chicago, 1971, p. 344.
2. Čižiūnas V., Mūsų politinės vienybės ir strategijos klausimu, *Aidai*, 1963, Nr. 8.
3. Girnius J., Antikomunizmo prasmės klausimu, *Aidai*, 1966 m. balandis, Nr. 4.
4. Kavolis V., *Žvilgsniai*, 1958 m. rugsėjis, Nr. 6.
5. Klauseikis J., Dr. Kavolis apie Lietuvos laisvinimą ir apie nesėkmingą krepšinininkų kelionę, *Naujienos*, 1967 10 09.
6. M. A., V. V. Vienybės svarstymai, *Aidai*, 1963, Nr. 8.
7. Mackus A., Salemo dvasia, *Margutis*, 1964 m. rugsėjis,
8. Pykalis A., Santykių su tauta problematikos priežastys ir krepšinininkų išvyka Lietuvon, *Metmenys*, 1968 Nr. 15
9. R. A. – D. Pernai metų veikloje pasidairius, *Aidai*, 1963, Nr. 1
10. Rastenis V., *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*, Vilnius, 2004.
11. Smetona J., Trisdešimt sidabrinų, *Laisvoji Lietuva*, 1967 08 03.
12. Šmulškštys J., Santaros liberalizmas, *Dirva*, 1956 m. liepos 28 d.

Literatūra:

1. Dapkutė D., Be fanfarų, be kėlimo vėliavų, V. Rastenis *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*, Vilnius, 2004.
2. Kavolis V., Identiteto elementai, *Santara – Šviesa: 25 metų sukaktuvinis leidinys*, Chicago, 1979.
3. Plečkaitis R., *Tolerancija*, Vilnius, 1998.

³⁰ V. Rastenis Vienybė nežydi ..., V. Rastenis Op. cit., p. 656 – 657.

³¹ D. Dapkutė Be fanfarų, be kėlimo vėliavų, *Ten pat*, p. 11